
Studia **Macedonica II**

Ivan Dorovský (ed.)

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#434

#435

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

STUDIA MACEDONICA II

Editor: Ivan Dorovský

Masarykova univerzita
Brno 2015

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Studia macedonica II / editor: Ivan Dorovský. – Brno : Masarykova univerzita, 2015. – 229 stran. – (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 435)

Český a makedonský text

ISBN 978-80-210-7959-5

80(=163.3)+908(497.7) * 316.72/.75 * (437.3) * (497.7)

- makedonistika

- Česko – kulturní vztahy

- Makedonie – kulturní vztahy

- kolektivní monografie

80 - Filologie [11]

© 2015 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8244-1 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7959-5 (brožovaná vazba)

ISSN 1211-3034

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-7959-2015

Obsah

O makedonistice zevrubně	7
<i>Ivan Dorovský</i>	
Makedonský fenomén a česká slavistika	11
<i>Ivo Pospíšil</i>	
Културен дијалог меѓу две пријателски земји	15
<i>Паскал Стојчески</i>	
Balkanistika a makedonistika v díle Bohuslava Havránka	17
<i>Ivan Dorovský</i>	
Makedonci v díle Jurije Wićaze	27
<i>Tomasz Derlatka</i>	
Antonín Frinta a počátky pražské makedonistiky (1884–1979)	39
<i>Ivan Dorovský</i>	
Přínos literárního historika Zdeňka Urbana pražské makedonistice	46
<i>Marcel Černý</i>	
Примената на јазичните теории од Прашката школа во македонската лингвистика	73
<i>Димитар Пандев</i>	
Životní a ekonomické strategie obyvatel horských regionů v Makedonii	82
<i>Barbora Machová</i>	
Makedonské regionální skupiny. Problémy klasifikace, etnonym a kolektivních identit	91
<i>Helena Bočková</i>	
Makedonský temný vokál v lingvistickém diskurzu	104
<i>Kristýna Dufková</i>	
Чешката литература во Република Македонија	109
<i>Јасминка Делова-Силјанова</i>	
Франтишек Вацлав Мареш за местото на македонскиот јазик во словенското јазично семејство	114
<i>Емилија Црвенковска</i>	
Бохумил Храбал во Македонија	120
<i>Соња Стојменска-Елзесер</i>	
Уметничко-симбиотичката стратегија во творештвото на Владимир Мартиновски согледана преку преводите на чешки јазик	127
<i>Звонко Танески</i>	

Обредно-обичајната лексика на македонскиот јазик(во споредба со српскиот и бугарскиот јазик)	132
<i>Лилјана Макаријоска</i>	
Диптихот Доровски низ призмата на една машко-женска поетска енергија	142
<i>Весна Мојсова-Чепишевска</i>	
Staroslověnské názvy nemocí a jejich protějšky v makedonštině (v porovnání s češtinou)	152
<i>Ilona Janyšková, Brno</i>	
K vybraným lexikálním grécismům ve staroslověňštině a jejich rozšíření v slovanském areálu (s důrazem na makedonštinu a češtinu)	158
<i>Helena Karlíková</i>	
Расказите на Карел Чапек на македонски јазик	164
<i>Лидија Капушевска-Дракулевска</i>	
Конверзиите автор – читател (едно можно читање на есеистиката на Милан Кундера)	170
<i>Марија Ѓорѓиева Димова</i>	
Патувањето и пишувањето во прозните дела на Петра Хулова	180
<i>Владимир Мартиновски</i>	
За наставата по македонски јазик како втор (немајчин или странски) во Република Македонија и надвор од неа	189
<i>Гордана Алексова</i>	
Глаголскиот вид во негираните форми на императивот во македонскиот јазик и во чешкиот јазик	196
<i>Максим Каранфиловски</i>	
Категоријата простор во фразеологијата (македонско-руско-чешки паралели)	201
<i>Биљана Мирчевска-Бошева, Јасминка Делова-Силјанова</i>	
Предлогот <i>в/во</i> во македонскиот јазик со временско значење и чешко-руско-српски паралели	207
<i>Роза Тасевска</i>	
Apendix	212
<i>Ivan Dorovský</i>	
Svědectví o tragické době	212
Slabikář pro makedonské děti v Řecku	216
Освојување на реалноста	221
Македонистиката во Брно	226

O makedonistice zevrubně

Ivan Dorovský

Předkládaná monografie je výsledkem dlouholeté a tradiční odborné spolupráce českých a makedonských badatelů na poli jazykovědném, literárněvědném, kulturním i ekonomickém. Přináší mnoho nových poznatků jak o makedonistice, tak o vzájemných česko-makedonských vztazích, její obsah má výrazně srovnávací charakter a poskytuje slavistům, balkanistům či makedonistům mnohé nové poznatky a podněty, studentům slavistických a balkanistických oborů pak i náměty na témata k bakalářským, magisterským i doktorským pracím.

Dvě vstupní stati poukazují na počátky našich kulturních styků, které začínají s příchodem soluňských filozofů Konstantina-Cyrila a Metoděje, uvádějí do široké problematiky vzájemného odborného dialogu česko-makedonského, hodnotí dosažené výsledky spolupráce a rozvoje příznivě se rozvíjejících kulturních styků v posledním dvacetiletí (Ivo **Pospíšil**) a zdůrazňují plodný kulturní i politický dialog mezi Českou republikou a Makedonií (Paskal **Stojčeski**).

Následujících dvacet čtyři studií a statí vědeckých pracovníků českých a makedonských vysokých škol a akademických ústavů, které tvoří obsah předložené monografie, bychom mohli podle obsahu tematicky rozdělit do tří základních odborných oblastí: 1. literárně vědné, literárně historické a literárně teoretické studie, 2. lingvistické studie, pojednávající o nejobecnějších jazykovědných otázkách, počínaje staroslověnskými lexikálními grécismy a názvy nemocí, dále o lexice na širokém srovnávacím principu makedonsko-srbsko-bulharském a ruském, až po analýzu kategorie prostoru ve frazeologii, užití slovesného vidu či předložek v češtině a makedonštině aj., jež podrobují detailnějšímu výkladu přínos české jazykovědy a českých lingvistů pro makedonskou jazykovědu, 3. S nimi spojené studie balkanistického i obecně slavistického charakteru a vzájemných česko-makedonských vztahů.

Přehled prvních překladů české umělecké literatury do makedonštiny v druhé polovině 20. století a v prvních desetiletích našeho věku podává Jasminka **Delovová-Siljanová**. Na nezastupitelnou úlohu překladatelů poukazuje v příspěvku o pronikání díla Karla Čapka do Makedonie a jeho recepci Lidija **Kapuševská-Drakulevská**. Recepci Hrabalových románů a povídek v makedonském sociokulturním prostředí se zabývá Sonja **Stojmenská-Elzeserová**, která rovněž nastoluje problematiku překladu a přípravy překladatelů. Básně manželské dvojice Dagmar a Ivana Dorovských v češtině a v makedonštině podrobuje zasvěcené analýze Vesna **Mojsovo-Čepiševská**.

Z hlediska konverze autor-čtenář sleduje eseje Milana Kundery Marija **Gjorgjievová Dimovová**, zatímco Zvonko **Taneski** pojednává o překladech básnických děl mladého všestranného uměleckého tvůrce Vladimira Martinovského do češtiny. A Vladimír **Martinovski** zase ve své zasvěcené studii o cestopisných prózách mladé české autorky Petry Hůlové konstatuje, že cestování českých tvůrců do Makedonie nebo makedonských autorů do Česka tvoří předpoklady k zrodu literárních děl, v nichž bývají vzácné informace o komunikaci mezi kulturami. Cestopisné prózy P. Hůlové podrobuje rozboru a zařazuje je do širšího evropského vývojového procesu.

V jazykovědné části monografie jsou publikována pojednání, jež čerpají materiál ze staroslověnštiny. Ilona **Janyšková** etymologicky vykládá staroslověnské názvy nemoci a jejich ekvivalentů v makedonštině a porovnává je s češtinou. Výpůjčky ve staroslověnštině, především z řečtiny, z hlediska jejich etymologie a jejich dalšího rozšíření v ostatních slovanských jazycích, zkoumá Helena **Karlíková**.

Dvě práce Ivana **Dorovského** mají jazykovědnou povahu. V první z nich sleduje balkanistickou orientaci Bohuslava Havránka, která se bohužel připomíná nedostatečně. Zmiňuje rovněž Havránkův zájem o makedonské dialekty a jeho příspěvky, v nichž je výrazně zastoupen makedonský materiál. Konkrétně to prokázal mj. svou statí o románském typu perfekta. Zdůrazněním Havránkova zájmu o jihoslovanské spisovné jazyky se přednímu českému slavistovi dostává zaslouženého zhodnocení.

Počátky československé makedonistiky jsou spjaty s činností slavisty a sorabisty Antonína Frinty, který bezprostředně po osvobození zahájil na pražské filozofické fakultě přednášky o makedonské gramatice. I. **Dorovský** zasadil Frintovy slavistické aktivity do širšího vývojového rámce československé vysokoškolské slavistiky.

Dosud zcela nebo pouze okrajově zpracovanými makedonistickými pracemi slavisty, bulharisty a sorabisty Zdeňka Urbana se zabývá rozsáhlá studie Marcela **Černého**. Vychází z Urbanovy doktorské disertace o počátcích makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním jihoslovanským literaturám. Studie přináší v příloze cenné recenze vedoucího práce i oponenta, dosud zcela nezpracovanou bibliografii Urbanových překladů z mladé makedonské literatury i soupis jeho makedonistických prací.

Dosud zcela nedotčena zůstávala publicistická činnost lužickosrbského publicisty Jurije Wićaze, který značnou část svého života pobýval na Balkáně. Jeho reportáže o Makedonii a Makedoncích mezi dvěma světovými válkami, které analyzuje Tomasz **Derlatka**, poskytují osobitý pohled na složitou politickou situaci na Balkáně a na vztahy mezi balkánskými státy v meziválečných letech. V lužicko-srbské literatuře je to ojedinělý text podobného druhu.

Vztah mladé makedonské lingvistiky k teoriím Pražské školy, o němž pojednal Dimitar **Pandev**, dokládá zájem o nové poznatky a přínos pro makedonskou jazykovědu. Několik statí analyzuje, srovnává (nejen česko-makedonsky, nýbrž většinou slovansky) mj. význam, shody a odlišnosti v slovesném vidu (Maksim

Karanfilovski), v předločkách a jejich praktickém použití nejen v makedonštině a češtině, nýbrž také v ruštině a v srbštině (Roza **Tasevská**).

Kategorie prostor má svoje místo také v jazykovědě. Jednu jeho část – blízko, blízká vzdálenost, popisují autorky Biljana **Mirčevová-Boševová** a Jasminka **Delovová-Siljanová** v makedonštině, češtině a ruštině. Sledují shody a rozdíly v slovanských jazycích.

Pro jazykovědu zajímavou otázku temného vokálu v makedonštině se pokusila vyložit Kristýna **Dufková**. Poukazuje na diskusi jazykovědců, zda je to pouze temný vokál, nebo funguje v některých případech také jako foném, který má rozlišovací funkci.

Makedonsko-srbsko-bulharský srovnávací charakter má výklad o slovníku obřadů a obyčejů v makedonštině Liljany **Makarijoské**. Výklad poukazuje na slovanskou povahu tradiční kultury. Srovnávací postupy potvrdily obdobné sémantické struktury obřadů u jižních Slovanů. Lexikum, které se vyskytuje také v četných makedonských oblastech, potvrzuje podstatné rysy regionální identity. Nejednen obřad a obyčej má balkánskou nebo obecně slovanskou povahu.

Na první pohled by se mohlo zdát, že výklad Gordany **Aleksovové** o výuce makedonštiny jako druhého (cizího) jazyka na makedonských základních a středních školách do této monografie nepatří. V Makedonii, v níž žijí mnohé národnostní menšiny a etnické skupiny, je však situace odlišná. Žáci, jejichž mateřským jazykem je albánština, turečtina nebo srbština, musejí se naučit také makedonsky.

Studie Barbory **Machové**, která představuje hospodářské a životní podmínky obyvatel horských oblastí na konci minulého a na počátku našeho století, vychází ze zvláštních přírodních, historických, společenských a kulturních podmínek obyvatel celé země. Doplňuje tak literárně vědné, literárně historické, jazykovědné i kulturologické výklady v této monografii.

Apendix tvoří čtyři texty Ivana **Dorovského**. Dva z nich představují cenné, již před časem vydané práce makedonských autorů, které by jinak mohly zůstat nepovšimnuty: V recenzi *Svědectví o tragické době* analyzuje I Dorovský dokumentární román Petra Nakovského *Golemata izmama* (Velký podvod, Skopje 2007) podávající plastický obraz občanské války v Řecku v letech 1947–1949 (nejen) z pohledu místního slovanského makedonského obyvatelstva. V druhém textu nazvaném *Osvojovaně na realnosta* představuje stejnojmennou (Osvojování reality, Skopje 2000) intelektuální autobiografii vůdčího ducha makedonské slavistiky, akademika Milana Đurčinova. Třetí studie Apendixu přibližuje osudy vydání slabikáře (*abecedaru*) určeného pro makedonské děti v egejské Makedonii, jimž se tato základní školní pomůcka ovšem nikdy nedostala do rukou, závěr celé monografie i apendixu pak tvoří článek, v němž se I. Dorovský zamýšlí nad vývojem makedonistického bádání na Masarykově univerzitě v Brně od počátků do roku 2007.

* * *

Všechny příspěvky publikované v předkládané monografii prošly redakčním zpracováním. Pro knihu byla pochopitelně zvolena jednotná grafická úprava. Vzhledem k rozdílným zvykostem citačního úzu v různých vědních oborech ovšem nebylo možno graficky sjednotit všechny články a v monografii se tak lze setkat s dvojitým způsobem odkazování. Kapitoly filologické využívají harvardského citačního systému, kdy je jméno tvůrce a rok vydání citovaného zdroje uvedeno přímo v textu v kulatých závorkách (forma příjmení-rok vydání práce-strana), patřičné bibliografické citace jsou pak uspořádány v seznamu na konci každé kapitoly v abecedním pořadí podle příjmení autorů. Kapitoly literárněvědné, historické a kulturologické naopak používají tradiční citační systém formou číselného odkazu v textu a poznámky pod čarou. Vzhledem k tomu ale, že někteří autoři se ve svých studiích volně opírali i o literaturu, na niž v textu přímo neodkazují, jsou i některé z článků využívajících druhý způsob citace v závěru opatřeny seznamem literatury, členěným podle harvardského systému.

vš

Makedonský fenomén a česká slavistika

Ivo Pospíšil

Slovanská Makedonie je zakládající fenomén mezinárodní slavistiky. Má výrazný diachronní rozměr, jenž je právem spojován se staroslověnštinou a Ochridským kulturním centrem, k němuž se hlásí jak dnešní Makedonie, tak Bulharsko. I když makedonský jazyk nepatří ani mezi slovanskými k největším co do počtu mluvčích, je důležitou součástí jihoslovanské jazykové skupiny, rozvíjí se, obohacuje a vytváří umělecké, esteticky a poeticky hodnotná umělecká díla.

Má tedy makedonský fenomén oba rozměry, přičemž diachronní dimenze často v očích slavistů převažuje nad synchronní. To se znovu ukázalo při oslavách nepřelíš „kulatého“ 1150. výročí (2013) příchodu cyrilometodějské mise na Velkou Moravu. Ani o této události, která se dotýká historického území Makedonie, není však v slovanském světě jednoty. Na cyrilometodějském kolokviu, jež v listopadu 2013 proběhlo v Brně péčí Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, jsem to shrnul v přehledu diskusí v českých médiích. Tam jsem mimo jiné plédoval za nezbytí vyváženosti historicity, přesahu a otevřené disputace. Uvedl jsem tam mimo jiné to, že otázka je, k čemu má být nekulatého, chce se až říci ordinárního výročí cyrilometodějské mise využito: buď k afirmaci jejího významu a k tomu, že se na ni vlastně v širokém slova smyslu navazuje, nebo k její negaci, nebo (zde asi platí, že *tertium datur*) k tomu, že byla historickou událostí, která někde zanechala, jinde nezanechala výraznější stopy a jejíž význam je tedy relativní, tu kladný, tu záporný. V českém povědomí převládají ještě dvě jiné polohy, které jsou jejich kombinací nebo kompromisem: význam byl velký, ale nikoli pro naši současnost, tedy jde o význam pietní, nebo význam je spíše historický, jenž nelze vymazat, je to jakýsi vzor, meta, o níž máme vědět, neboť to patří k našemu kulturnímu povědomí. Jak mi řekla jedna renomovaná bohemistka: dali nám staroslověnštinu jako první spisovný slovanský jazyk, dali nám dvě písmena, z nichž jedno se někde v různých variantách zachovalo; staroslověnština je pro slavisty, přesněji slovanské filology jako pro evropskou, zejména románskou filologii latina. *Eo ipso* má mise velký význam, i když z jazyka Konstantinova v češtině zbyla jen dvě slova písně: „pomiluj“ a „ny“. Je to tedy spíše cyrilometodějský mýtus? Pro západní Slovanů východních a zejména jižních, odkud jazykový základ staroslověnštiny snad opravdu pochází (egejská Makedonie), jakkoli asi nebude správné nazývat ho starobulharským nebo staromakedonským, neboť již jejich současná analytická stavba top dokládá;

naopak budeme dosti váhat, abychom jazyk textů Kyjevské Rusi 11.–13. století, stejně jako dalších 200–300 let, paušálně označili za staroruštinu, natož za staroukrajínštinu nebo staroběloruštinu, když jde stavebně o staroslověňštinu nebo její církevněslovanskou fázi obohacovanou východoslovanskými prvky – zde se vedly diskuse a jistě – i když se zdají být uzavřeny – mohly by se vést dále. Faktem zůstává, že u západních Slovanů nezůstalo nakonec ani písmo, ani jazyk.

Ukazuje se, že cyrilometodějská mise je předmětem ostrého ideologického zápasu, jemuž často dominuje diletantismus, ideologizace, aktualizace, „modernizace“ a ahistorismus. Především nutno brát v úvahu vývoj postojů katolické církve, jejíž některé proudy stály na počátku likvidace mise u západních Slovanů. To se změnilo zejména od 19. století. Naše dnešní politické orgány zase jako by odkazovaly misi a její význam daleko na Východ a k tradicím pravoslavné církve, ačkoli, jak víme, šlo o proces, jenž církevní schizma předcházelo o takřka 200 let. Za tím může být i snaha odkázat tyto události do domény neevropské v úzkém slova smyslu nebo jde prostě jen o výraz uznání pravoslavné církve u nás nebo o důsledek jiných vazeb.¹

Kritičnost, realismus a skepse byly pro český přístup charakteristické zhruba od poloviny 19. století, ale nikoli jako negace nebo příkré posudky kulturního významu mise: v tom je pozice českých médií v slovanském a dílem i neslovanském světě výjimečná. Projevuje se v ní až přílišná přichylnost k aktuální, momentální politické konstelaci, umělá ideologizace problému, stejně jako nadbytečná modernizace středověkých událostí, jejichž realie jsou mechanicky přesouvány do 21. století. Z minulosti třeba extrahovat především ty jevy, události a osobnosti, které jsou produktivní a nosné nebo které mohou být oporou i inspirací svým nadčasovým přesahem, aniž by se násilně adaptovaly na současnost: idealizovaná nebo negativizovaná, uměle modernizovaná minulost současnosti nijak nepomůže: *Jeť sláva otcův krásný šperk pro syny – však kdo chceš ctěn být, dobud' cti si sám!* (Jan Neruda: *Jen dál!, ze sb. Zpěvy páteční*, posthumně 1896).

Synchronní dimenze souvisí se stavem současné makedonštiny jako moderního jihoslovanského jazyka a makedonské literatury a jejím kontextuálním zařazením do celku jihoslovanského, slovanského a obecně evropského a světového. A ovšem s česko-makedonskými kulturními styky v současnosti. Na prvním místě stojí české poznání makedonské literatury jako celku, o němž se zasloužil český slavista a komparatista, makedonský akademik a čestný profesor Skopské univerzity Ivan Dorovský a jeho manželka doc. Dagmar Dorovská svou aktivitou ediční, překladatelskou a badatelskou v rámci i mimo rámec Společnosti přátel jižních Slovanů, jejichž edic a časopisu *Slovanský jih*. U příležitosti česko-makedonské konference vyšly roku 2014 s podporou Ministerstva kultury Makedonské republiky dva svaz-

1 Viz náš příspěvek Cyrilometodějské výročí a problémy jeho současné recepcce (Několik tezí a paradoxů místo úvodního slova). *Slavica Litteraria X 17*, 2014, č. 1, s. 5–24.

ky: antologie nejmladší makedonské poezie a próza Živka Činga (1936–1987).² Dokládají hodnoty dnešní makedonské literatury, prózy i nové makedonské poezie. Oba svazky potvrzují zvláštní poetologický ráz makedonské literatury jako celku, který byl již předtím naznačen několika edičními počiny v rámci české recepce. U příležitosti vydání antologie moderní makedonské povídky Tajemná komnata jsem ve své souborné recenzi, jež se týkala také antologie charvátské povídky 20. století V objetí řeky (2002) a krátké srbské povídky/minipovídky Malá krabička (2002), mimo jiné uvedl, že z řádků makedonských spisovatelů zaznívá složitý a de facto tragický osud národa, nyní se opět nacházejícího na již kolikáté vývojové křižovatce. Toto vědomí jako by se blížící apokalypsy a hledání síly k jejímu rozlomení je podle mého soudu skrytou dominantou této prózy. Také jsem si povšiml jistého eufemismu, jež je typický pro všechny literatury bývalé Jugoslávie přelomu 20. a 21. století a jež se týká interetnické situace na Balkáně: ta je vyřešena jen dočasně a možná se nachází v předvečer dalších konfliktů. Uvedl jsem, že literatura jako produkt lidského rozumu a citu je asi až příliš jemným nástrojem, než aby zpodobila toto neskutečné inferno, které by všichni raději zapomněli, nebo tyto kusy sem sestavovatelé antologií záměrně nezařadili. Tato tabuizovaná realita se možná promítá do úzkostných stavů a apokalyptických vizí jako jeden velký eufemismus, vytváří onen všeobecný neklid, jímž jsou zejména tyto literatury zasaženy.³

„Nejmladší makedonská poezie“ se snaží být veselá, zapojovat se do všeevropské bezstarostnosti, moderních technologií a rychlosti života: otázka je, nakolik se může „odstříhnout“ od nedávné minulosti. Pokud jde o poetiku, objevují se i tu zrnka vědomého navazování na tradici, aniž by šlo o imitaci nebo pouhé neinovativní pokračování. Oboustrannému česko-makedonskému proudění přispívá reálný obraz obou literatur, obraz, jenž by nebyl diktován jen uměle ideologickými, vkusovými či politicky konjunkturálními pohledy, ale aby zasahoval celou literární tvorbu, generačně rozvrstvenou tak, aby čtenář vnímal pokud možno celistvost národní literatury. Je nutno také působit k tomu (i když to není a nikdy nebylo zcela možné a částečně je to v jisté míře i žádoucí), aby se česko-makedonské literární proudění odehrávalo přímo, bez zprostředkujícího a někdy a často deformujícího vlivu celkového evropského diskurzu, tedy snahy zviditelnovat jen módní a z ně-

2 *Vítr přináší hezké počasí. Antologie nejmladší makedonské poezie.* Přel. Ivan Dorovský a Dagmar Dorovská. Brno 2014. Čingo, Živko: *Velká voda a jiné prózy.* Přel. Ludmila Nováková a Ivan Dorovský. Brno 2014.

3 Viz naši recenzi Hlubinný průřez třemi jihoslovanskými literaturami a jeden eufemismus (V objetí řeky. Sestavil, úvod a Slovník zastoupených autorů napsal Ivan Dorovský, doslov napsal Miroslav Šicel, přel. Vlasta Burmazová, Ivan Dorovský, Eva Halbichová, Lubomír Klímek, Pavel Krejčí, Stanislava Macoszková, Marek Neubauer, Petr Stehlík, Lucie Svozilová, Brno – Boskovice 2002; Malá krabička. Sestavil Mihajlo Pantić, který napsal i doslov, Slovník zastoupených autorů a Úvod napsal Ivan Dorovský, přel. Ivan Dorovský, Lubomír Klímek a Petr Stehlík, Brno – Boskovice 2002; Tajemná komnata. Antologie makedonské moderní povídky. Sestavila K. Kulavkova, která napsala i Doslov, Slovník zastoupených autorů a Úvod napsal Ivan Dorovský, přel. Ivana Dorovská, Ivan Dorovský, Oldřiška Čtvrtníčková, Darina Klobouková a Petra Tomancová, Brno – Boskovice 2002). *Slavica Litteraria X 6*, 2003, s. 197–199.

jakých důvodů mediálně nejzdatnější autory, aby se česká recepce makedonské a makedonská recepce české literatury nepodobala jako vejce vejci recepci v jiných literaturách: této unifikace se bojím více než čehokoliv jiného. Každá národní literatura má své vnitřní potřeby a ty je třeba otevřeně prezentovat. To se daří na obou stranách zatím jen zčásti a je třeba působit ještě více k tomu, aby se situace v tomto ohledu zlepšila: činnost uvedených činitelů na české straně tomu nepochybně přispívá, stejně jako ediční aktivity makedonské.

Summa summarum: věcný, kritický a historicky ukotvený pohled na minulost, kde hledáme a nacházíme nosné, opěrné body pro současnost; tvorba pluralitního obrazu života obou národních společenství a jejich kulturních produktů ve vzájemné součinnosti. To vyžaduje energii, pracovitost, vytrvalost a neustálé překonávání protivenství. Není to lehké a neslibuje to společenské vavříny, ale je to krásné právě s ohledem na nosné tradice: tím se totiž stáváme jejich trvalou součástí.

Културен дијалог меѓу две пријателски земји

Паскал Стојчески

Ми претставува голема чест и задоволство денес да присуствувам на еден ваков чешко-македонски научен дијалог, кој претставува современ чекор напред во континуираниот културен дијалог меѓу двете пријателски земји. Минатата недела имав задоволство да присуствувам на V-тата Меѓународна конференција за јужно-словенски јазици и литератури во Брно, организирана од страна на Семинарот за јужнословенска филологија и балканистика при Филозофскиот факултет во Брно, а на која учествуваа професори од голем број универзитети, слависти, преведувачи, научни и книжевни работници, како и студенти кои ги изучуваат словенските јазици. Овие научни собири, како и низата други академски активности на Филозофскиот факултет во Брно, го потврдуваат општо познатиот и признат факт во славистичките кругови дека Брно е еден од водечките светски славистички центри. Во таа насока, високо цениме што на Масариковиот универзитет во Брно успешно функционира Лекторатот по македонски јазик.

Ме радува што денешниот дијалог се одржува во годината кога ја прославуваме 20-годишнината од воспоставувањето дипломатски односи меѓу Република Македонија и Чешката Република. Билатералните врски меѓу двете земји систематски се развиваат во изминатите дваесет години и тие се оценети како одлични и партнерски од двете страни. Ми претставува особено задоволство што соработката во областа на науката и културата заземаат значајно место во овие односи меѓу двете земји. Литературните врски се составен дел од чешко-македонските и македонско-чешките културни односи. Тие имаат своја многувековна традиција, уште од времето на Моравската мисија на Светите Кирил и Методиј за ширење на словенската писменост. За жал, нашите две литератури не се доволно познати – ниту чешката литература кај нас во Македонија, ниту македонската во Чешката Република. Поради ова, радува фактот што беа издадени чешките преводи на книгите од македонски автори – *Големата вода и други прози* од Живко Чинго, *Антологија на најмладата македонска поезија* и *Квартети* од Владимир Мартиновски. Литературната понуда во Чешката Република е збогатена и со неодамна објавените преводи на романот *Сестрата на Зигмунд Фројд* од Гоце Смилевски и збирката поезија *Чехопек* од Ристо Лазаров, од пред некол-

ку месеци член на Чешкиот ПЕН центар. Се надевам дека чешките пријатели ќе уживаат во читањето на овие книги и дека во иднина уште повеќе ќе се преведуваат македонски дела на чешки јазик.

Одржувањето на денешната конференција, меѓу другото, е доказ за напорите на високо-образовните институции од двете земји за одржување на традицијата на редовни собири за истражување на широката и актуелна проблематика на јазикот, литературата и врските меѓу македонскиот и чешкиот народ. Од увидот во програмата на конференцијата, може да се заклучи дека рефератите позитивно ќе придонесат кон заемна размена на најновите научни достигнувања и истовремено зајакнување на книжевните врски.

Balkanistika a makedonistika v díle Bohuslava Havránka

Ivan Dorovský

Dvacetileté období mezi dvěma světovými válkami bylo pro poznání Makedonie, makedonské lidové slovesné tvorby, makedonských nářečí, dějin, zeměpisu¹ i sociálních poměrů, tzv. makedonské otázky a tudíž také vzájemných česko-slovensko-makedonských a česko-slovensko-jihoslovanských kulturních styků velmi významné. Tvoří samostatnou etapu. V desetiletích 1918–1939 došlo mj. k rozvoji vzájemných hospodářských, politických a kulturních styků a vztahů také mezi ostatními slovanskými národy.

Meziválečná léta mají ve vzájemných česko-slovensko-jihoslovanských a česko-slovensko-balkánských vztazích svá specifika. Patří k nim např. činnost jednoho křídla VMRO na Balkáně a jinde v Evropě a jugoslávsko-bulharský spor o Makedonii. Ten značně zaměstnával také československou diplomacii.² Československý ministr zahraničních věcí dr. Edvard Beneš, který vedl diplomaty k tomu, aby pracovali „*ke sblížení jihoslovansko-bulharskému, aby spolupracovali k dorozumění mezi balkánskými Slovany*“, se již v roce 1926 domníval, že jihoslovansko-bulharský spor spočíval v boji „*o území a speciálně o definitivní národní formování obyvatelstva makedonského, jedním slovem boj o Makedonii*“.³

Po vzniku Československé republiky a Království Srbů, Charvátů a Slovinců v roce 1918 se mezi oběma státy postupně rozvinula značně rozsáhlá hospodářská a kulturní spolupráce, o níž zde nebudu podrobněji psát.⁴

Byly založeny společnosti, jež se zaměřovaly na rozvoj kulturních vztahů. V roce 1922 byla založena u nás Československo-jihoslovanská liga, v Jugoslávii pak v roce 1925 vznikl Savez Jugoslovensko-čehoslovačkih liga.⁵ Prostřednictvím státních orgánů, tj. výnosů ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) Československo-jihoslovanská liga usilovala mj. o zavádění nepovinné výuky srbocharvátštiny

1 Dorovská, Dagmar: České knižní cestopisy o Makedonii po roce 1918. In: Ivan Dorovský: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 125–138.

2 Dorovský, Ivan: Česká diplomacie a slovanský Balkán. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 169–185.

3 Beneš, Edvard.: *Úvahy o slovanství*. Praha 1947, s. 223.

4 Dorovský, Ivan: *Slovanské literatury a dnešek*. Brno 2008, s. 84–93.

5 Viz mj. Skoupý, Arnošt.: Československo-jihoslovanská liga 1920–1938. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Historie 2*. Praha 1975, s. 31–65.

a povinné vyučování azbuce a srbské cyrilici na českých a slovenských středních školách, jejíž znalost by přispěla k lepšímu vzájemnému poznávání.⁶

Na základě dílčích dohod dvou nově vzniklých samostatných států nebo zcela soukromě přicházelo studovat na univerzité, technice nebo na uměleckých školách v Praze, na technice, vysoké škole zemědělské a vysoké škole veterinární v Brně, na Vysokou školu báňskou v Příbrami, dále na vysokých a středních odborných školách v Bratislavě a v Košicích a do některých dalších českých a slovenských měst na kratší nebo delší dobu mnoho desítek slovenských, charvátských, srbských a makedonských středoškolských a vysokoškolských studentů i zájemců jiných národností jugoslávského státu.⁷

Vznikaly u nás kluby, podpůrné a akademické spolky jihoslovanských a bulharských studentů různé profesní a politické orientace. V Praze byla zřízena např. Jihoslovanská akademická menza (1919) a byl založen Jihoslovanský akademický podpůrný spolek (1920), v Brně vyvíjel aktivity již od roku 1919 Jihoslovanský akademický veterinární spolek. Na naléhání Československo-jihoslovanské ligy byla v roce 1923 v Praze zřízena samostatná kolej pro jihoslovanské vysokoškolačky. Později vznikla podobná kolej také v Brně.⁸ Československo-jihoslovanská liga zřídila v roce 1923 především pro své členy Strossmayerovu jihoslovanskou knihovnu. Spolu se Slovanskou knihovnou, založenou v roce 1924 při našem ministerstvu zahraničí, a Slovanským ústavem (1928) výrazně přispívaly k rozvoji vědecké a kulturní spolupráce mezi Československem a Jugoslávií. Základem jednotlivých národních fondů Slovanské knihovny se staly např. rozsáhlá sbírka tisků a rukopisů prof. Milana Rešetara (1860–1942) vztahujících se k Dubrovniku a jeho literatuře, tzv. ragusiana, a knihovna Branka Vodnika (1879–1926), obě v tehdejší srbocharvátském oddělení. Dr. Edvard Beneš v roce 1928 přislíbil, že „v blízké době bude ... vybaveno jihoslovanské oddělení Slovanské knihovny asi 100. 000 svazky knih“.

V letech 1918–1940 byla přeložena četná díla českých a slovenských autorů do slovinštiny a tehdejší srbocharváštštiny. A také díla srbských, charvátských a slovenských autorů byla přeložena do češtiny nebo slovenštiny. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se rozvíjela tvůrčí spolupráce mezi československými a jihoslovanskými divadelními scénami. Nebylo zanedbatelné ani působení českých hudebníků, herců, uměleckých pedagogů aj. v jihoslovanských kulturních centrech i v dalších městech.⁹ V roce 1930 byla podepsána první kulturní dohoda mezi

6 Viz Beringer, Antonín: O vyučování srbocharváštštině na našich středních školách. In: *Československo-jihoslovanská liga 1923*, s. 60.

7 *Statistická ročenka Republiky československé*. Praha 1932, s. 314.

8 Viz Mašková, Marcela: Makedonci v Československu mezi dvěma světovými válkami. In: Ivan Dorovský: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 187–199.

9 Trávníčková, Martina: *Češi v Makedonii po roce 1945. Česká účast v rozvoji makedonské společnosti*. Magisterská diplomová práce 2010. Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc., Ústav slavistiky FF MU Brno.

oběma státy, byla založena Jugoslávská knihovna, v níž vycházela (měla vycházet) díla jihoslovanských autorů aj.

Ve dvou meziválečných desetiletích vyšla rovněž některá etnograficko-folkloristická, cestopisná i odborná díla spjatá s Makedonií. K nejvýznamnějším patří např. *Makedonské písně* (1928) Ludvíka Kuby a jeho *Čtení o Makedonii* (1932), nebo cestopisné reportáže lékaře Stanislava Vomely *V srdci Makedonie* (1931), který v letech 1912–1926 navštívil Makedonii celkem pětkrát. Vyvrcholením poznávání makedonské problematiky v meziválečných letech však nesporně bylo vydání *Lidových povídek jihomakedonských* (1932), které díky České akademii věd z rukopisné pozůstalosti Stefana Verkoviče (1821–1893) připravili etnograf, folklorista slavista Jiří Polívka (1858–1933) a ruský slavista Petr A. Lavrov (1856–1929).¹⁰

V takovém politickém a kulturním ovzduší se u nás rozvíjelo slavistické, balkanistické a makedonistické dílo akademika Bohuslava Havránska.¹¹

Havránkův živý zájem o Balkán a jeho jazyky začíná rokem 1923, kdy se na doporučení Jiřího Polívky a s podporou ministerstva školství a národní osvěty vydal na delší cestu po Srbsku a Charvátsku, kde se setkal s prof. Milanem Rešetarem (1860–1942). Jiří Polívka jej poslal k Milanu Rešetarovi proto, že to byl slavista a klasický filolog, jedinečný znalec dubrovnícké literatury a charvátských dialektů a v té době profesor slovanské filologie na záhřebské univerzitě. S největší pravděpodobností J. Polívka znal mj. Rešetarovy práce o čakavských a štokavských nářečích.¹² A chtěl, aby se mladý Bohuslav Havránek dověděl o nich více. Tentýž rok byl B. Havránek také v Sofii.¹³

V zimním semestru následujícího studijního roku (1924) B. Havránek studoval na stipendium ministerstva školství a národní osvěty na univerzitě v Bělehradě u profesorů Aleksandra Beliće (1876–1960) a Henrika Bariće (1888–1957). Za semestrálního pobytu v Bělehradu se Havránek důkladněji seznámil jak s jižními slovanskými jazyky, tak také s albánštinou, novořečtinou a částečně také s turečtinou. V roce 1929 byl na kratším pobytu v Sofii, aby se naučil praktický jazyk a studoval slovanský slovesný vid. A v roce 1937 pobýval v Makedonii a ve Slovinsku,

10 *Lidové povídky jihomakedonské*. Z rukopisů St. Verkovičových vydali Petr A. Lavrov a Jiří Polívka. Praha 1932. Sborník obsahuje celkem 233 pohádek. Rukopis 199 z nich se chová v archivu Akademie věd v Petrohradě (dříve Leningradě). 34 pohádek je z Verkovičovy pozůstalosti v Sofii. Polívkovi je zaslal Ivan Šišmanov. Viz Dorovský, Ivan: Jak se tiskly v Praze Lidové povídky jihomakedonské. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi*. Brno 1998, s. 153–168. Týž: Jiří Polívka a makedonská lidová slovesnost. In: Týž: *Makedonci žijí mezi námi II*. Brno 2008, s. 45–62.

11 Gladkiová, Hana: B. Havránek a balkanistika. In: *Slavica Pragensia XXXIV. AUC Philologica 1–3/1990. Sborník k počtě stého výročí narození akademika Bohuslava Havránska*. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 47–52.

12 Rešetar, Milan: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Wien 1900; Týž: *Der štokavische Dialekt*. Wien 1907. Jeho úplnou bibliografii viz Deanović, Mirko: Milan Rešetar 1. II. 1860 – 14. I. 1942. *Ljetopis Jugoslavenske akademije*. Za godine 1946–1948. Knj. 54. Zagreb 1949, s. 336–361.

13 Bulharský bohemista Svetomir Ivančev ovšem uvádí rok 1922 jako rok první Havránkovy návštěvy Sofie. Marie Havránková však uvádí rok 1923. Viz *Slavica Pragensia XXXIV. AUC Philologica 1–3/1990. Sborník k počtě stého výročí narození akademika Bohuslava Havránska*. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 252 a 301.

kde se zúčastnil všeslovanského pedagogického sjezdu v Lublani. Zkrátka, prvotním cílem jeho návštěv Balkánu bylo prostudování vzájemných vztahů balkánských slovanských a neslovanských jazyků, jejich gramatické struktury a poznání hovorové mluvy a mentality lidu přímo na místě.

Havránkova balkanistická orientace se při hodnocení jeho díla dosud bohužel připomíná nedostatečně.¹⁴ Ostatně on sám se ze své lásky k Balkánu, k slovanskému jihu, k jeho jazykům a kultuře vyznal až mnohem později. Na prvním celostátním balkanistickém sympoziu v Brně, které jsem organizoval koncem roku 1969. Požádal jsem ho tenkrát o úvodní referát. Velmi rád mou prosbu přijal. „*Jak víte,*“ řekl mi, „*do jisté míry jsem stále brněnským učitelem.*“¹⁵

Bohuslav Havránek si ve svém vystoupení vymezil pojem balkanologie pro chápání širší a balkanistika pro pojetí užší. Položil si otázku, proč balkánský prostor (jeho označení) „*budil vědecký zájem*“. Balkán, který patřil do východní části římského impéria, chápal B. Havránek jako „*geografický celek, který měl, a to velmi často, společná politická, hospodářská a správní centra*“. Ve východní části impéria romana se romanizace ostře střetávala s grecizací. „*Druhý takový celek,*“ říká Havránek, „*byla osmanská říše. To, co nás vědecky tak velmi zajímá, je na jedné straně určitá jednota tohoto balkánského prostoru a na druhé straně rozdílnost etnická, a to rozdílnost i v pohledu synchronním, přičemž „synchronním“ nemyslím jen současný stav, ale kterýkoli průřez dobový, i v pohledu diachronním.*“

Podle B. Havránka tento prostor lákal vědecké pracovníky střetáváním antinomií jednotícího a diferenčního proudu. „*Ta antinomie diferenciace a jednoty se velmi jasně odráží, i když jistou dobu dominovala jedna nebo druhá tendence.*“ Odraz té antinomie jednoty a difference spatřoval Havránek ve všem. To, co ho zvláště zajímalo, byly výrazné společné jazykové rysy v etnicky a geneticky různých balkánských jazycích, to, co mají společné ve slovní zásobě.

Bohuslav Havránek velmi precizně, přehledně a srozumitelně vysvětlil, proč tento prostor vždycky lákal jazykovědce, a to jak slavisty, tak romanisty. Je to podle něho rozdílná interpretace uvedených společných jevů. Jedni lingvisté spatřovali řecký vliv (např. K. Sandfeld), jiní to svalovali na ilýrský a thrácký substrát (např. Fran Miklošič). Havránek nepopíral ani řecké působení, ani „*možnost působení substrátu. Sám při své práci balkanistické* (podtržení moje – I. D.), psal Havránek, *jsem dost bojoval proti interpretaci substrátové, ne proto, že bych ji vůbec neuznával, ale proto, že byla často deus ex machina, že všechno se takto vykládalo.*“¹⁶

Vedle grecizace Bohuslav Havránek vždycky zdůrazňoval latinitu (romanitu). Abychom viděli, jak hluboko pronikl při studiu jazykovědných otázek balkanistické povahy, uvedu jedno jeho konstatování, „*že skutečně latinita do imperia romana*

14 Gladkovová, H.: B. Havránek a balkanistika, s. 47–52.

15 *Studia Balkanica Bohemoslovaca. Příspěvky přednesené na 1. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11.–12. prosince 1969.* Brno 1970, s. 5–9.

16 Tamtéž, s. 5–9.

i na Balkáně pronikla hluboce a stačí fakt románské dakorumunštiny a Meglenoromunů a arumunštiny a mnoho slov románského původu v albánštině, aby nebylo možno oddiskutovat románský vliv na Balkáně, ať jej budeme nazývat latinitou nebo romanitou“¹⁷

Balkanisté pracovali v prvních desetiletích dvacátého století s neúplným, často nedostatečným materiálem. Kromě ilyrsko-thrácké substrátové teorie, kterou mnozí zastávali, bylo tu také tvrzení o tzv. konvergentním vývoji, o vzájemném působení jednoho balkánského jazyka na druhý, které vedlo k určitému společnému výsledku.

Tato složitá lingvistická problematika lákala mnohé jazykovědce svými různými postupy a někdy též nejednotným řešením. A přitáhla pozornost také Bohuslava Havránka. Na rozdíl od koncepce jazykových rodin (Sprachbund), kterou prosazovala jazykověda devatenáctého a prvních několika desetiletí 20. století, s pojetím geneticky se vyvíjejících a postupně se rozcházejících jazyků, se tu nabízelo pojetí geneticky nepříbuzných jazyků, které se sblížují díky společnému území, tedy vyvíjejí se konvergentně, a jež pražská škola nazvala jazykovým svazem. „*Na Balkáně máme živý experiment, který takřka probíhá částečně před našima očima a není zasut nějakým pozdějším vývojem v dávnověké minulosti. A to je také důvod, proč mě vzájemné vztahy balkánských jazyků a vytváření jazykového svazu zlákaly*“ – konstatoval B. Havránek, který vycházel z koncepce Pražského lingvistického kroužku a přijal myšlenku konvergentního vývoje balkánských slovanských a neslovanských jazyků, jejich vzájemného působení a ovlivňování jak v gramatické struktuře, tak také ve slovní zásobě. „*Struktura, jednotný základní model se naplňuje slovním materiálem různých jazyků,*“ řekl B. Havránek ve svém referátu na brněnském balkanistickém sympoziu. Bohuslav Havránek nepopíral zcela žádnou z existujících teorií o vzniku balkánského jazykového svazu nebo o vlivu toho kterého balkánského jazyka na jiný balkánský jazyk. Zastával však názor, že jazyky balkánského jazykového svazu se vyvíjely tak, že na sebe vzájemně působily.

Když byl mladý slavista B. Havránek v zimním semestru studijního roku 1924/1925 na semestrálním studijním pobytu v Bělehradě, první, kdo ho na tuto speciální balkánskou problematiku zlákal, byl romanista a jedinečný znalec albánštiny Henrik Barić (1888–1957). „*Druhý, komu vděčím za své sklony k balkanistice, byl Hertvik Jarník (1877–1939),*“ přiznává se Havránek.¹⁸ H. Jarník byl žákem mj. Frana Miklošiče a později profesorem brněnské filozofické fakulty. Odborně se zabýval také albánštinou.¹⁹ Zdědil rozsáhlou knihovnu po svém otci, rumunistu a balkanistu Janu Urbanu Jarníkovi (1848–1923).²⁰

17 Tamtéž, s. 7.

18 Tamtéž, s. 8.

19 Jarník, Hertvik: *Přepis albánštiny*. Praha 1926.

20 Smrčková, Jiřina: Balkanistické dílo Jana Urbana Jarníka. In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca. Příspěvky přednesené na 1. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně 11.–12. prosince 1969*. Brno 1970, s. 302–310.